

Verejná mienka je na strane whistleblowerov

Vplyv socio-ekonomických faktorov na vnímanie
whistleblowingu na Slovensku

Komentár 01/2022

Máj 2022

Autori: **Martin Kovanič** a **Ludmila Chovancová**

úoo

ÚRAD NA OCHRANU
OZNAMOVATEĽOV

Úvod

Autonómia organizácií, ktorá umožňuje pôsobenie mimo centralizovaného rozhodovania a politických vplyvov, je dôležitou podmienkou pre riadne fungovanie demokracie. Zároveň však so sebou prináša aj potenciálne riziko vytvárania internej kultúry a noriem, v rámci ktorých môže dochádzať k normalizácii problematického správania.¹ Z toho dôvodu v demokratických spoločnostiach existuje určitá dilema autonómie, ktorá naznačuje, že organizácie musia zostať otvorené určitému vonkajšiemu dohľadu.²

Za týmto účelom funguje politika zverejňovania, ktorá vychádza z predpokladu, že občania majú v niektorých ohľadoch právo vedieť, čo sa odohráva vo vnútri štátnych inštitúcií, ale aj súkromných korporácií a firiem. Tento posun smerom ku kultúre transparentnosti so sebou priniesol nástup aktérov, ktoré to monitorujú - od štátnych orgánov, občianskej spoločnosti, think-tankov až po investigatívnych novinárov.³ Tradiční aktéri však v rámci politiky zverejňovania k organizáciám pristupujú smerom zvonku a niektoré pochybenia sú tak ťažko identifikovateľné. Na ich odhalenie je potrebný iný typ aktérov - whistlebloweri.

Whistleblower je pro-demokratický aktér.

Whistlebloweri (alebo oznamovatelia korupcie a pochybení) majú unikátnu pozíciu v tom, že sa nachádzajú vo vnútri organizácií a majú prístup k informáciám, ktoré nie sú dostupné iným. S tradičnými aktérmi ich však spája, že konajú vo verejnom záujme. Sú teda motivovaní morálnym postojom a snahou o kolektívne dobro, nie osobnými záujmami.⁴ Oznamovaním nekalých praktík preto prespievajú k udržiavaniu demokratických hodnôt akými sú transparentnosť a zúčtovateľnosť.⁵

Akým spôsobom je whistleblower vnímaný na Slovensku?

Cieľ tohto komentára je zodpovedať otázku, akým spôsobom sú na Slovensku vnímaní whistlebloweri a ktoré individuálne faktory majú vplyv na toto vnímanie. Tu prezentované výstupy sú súčasťou širšieho balíka aktivít realizovaných na Úrade na ochranu oznamovateľov, ktorých cieľom je lepšie pochopenie fungovania whistleblowingu a jeho vnímania na Slovensku. Pred tým, ako sa dostaneme k samotnej analýze, predstavíme pojem whistleblowing a v krátkosti sa budeme venovať aj faktorom, ktoré vnímanie whistleblowingu ovplyvňujú. Následne predstavíme výsledky štatistickej analýzy.

-
- 1 Blake Ashforth a Vikas Anand. 2003. "The Normalization of Corruption in Organizations." *Research in Organizational Behavior* 25, 1–52.
 - 2 Thomas Olesen. 2021. "Democracy's Autonomy Dilemma: Whistleblowing and the Politics of Disclosure." *Sociological Theory* 39(4), 245-264.
 - 3 Rose Deller. 2016. "Book Review: The Rise of the Right to Know: Politics and the Culture of Transparency, 1945-1975 by Michael Schudson." Dostupné na: <https://blogs.lse.ac.uk/lsereviewofbooks/2016/03/15/book-review-the-rise-of-the-right-to-know-politics-and-the-culture-of-transparency-1945-1975-by-michael-schudson/>.
 - 4 Colin Grant. 2002. "Whistle Blowers: Saints of Secular Culture." *Journal of Business Ethics* 39, 391–399.
 - 5 Abraham Mansbach. 2009. "Keeping Democracy Vibrant: Whistleblowing as Truth-Telling in the Workplace." *Constellations* 16(3), 363-376.

Čo je to whistleblowing?

Whistleblowing sa v širšom ponímaní dá chápať ako odpoveď na určitú etickú dilemu, s ktorou sa jednotlivec stretne pri výkone svojej práce. Predstavuje úmyselný a dobrovoľný akt zverejnenia, ktorý vykonala osoba, ktorá má alebo mala privilegovaný prístup k údajom alebo informáciám o porušeníach alebo nezákonnom konaní v rámci organizácie, ktorej sa oznámenie dotýka a tento akt zverejnenia je urobený smerom k orgánu, ktorý má právomoc a kapacitu toto porušenie napraviť.⁶

Whistleblowing vo svojej podstate predstavuje narušenie lojality k zamestnávateľovi a to sa deje práve v prípadoch, kedy sú zistené porušenia v rozpore s etickou výbavou jednotlivca, ktorý ich identifikuje. Porušenie môže oznamovateľ oznámiť v zásade dvomi kanálmi. Pri internom whistleblowingu sa oznámenie podáva príslušnému oddeleniu v rámci vlastnej organizácie. Pri externom je oznámenie podané vonkajšej organizácii – môžu to byť orgány činné v trestnom konaní, príslušný správny orgán, médiá, prípadne aj príslušné štátne organizácie, ktorých funkciou je ochrana whistleblowerov.

Významnejšie narušenie lojality k organizácii predstavuje najmä externý whistleblowing, pri ktorom jednotlivcom často hrozia závažnejšie odvetné opatrenia zo strany organizácie. Vo všeobecnosti sú pri tomto type oznámenia porušenia lepšie zdokumentované a je to efektívnejšia cesta pre prijatie nápravných opatrení v rámci organizácie.⁷ Aj z toho dôvodu zohráva väčšiu rolu v rámci politik zverejňovania a dosahovania systematických nápravných opatrení.

Čo ovplyvňuje vnímanie whistleblowingu?

Rozhodnutie urobiť oznámenie ovplyvňujú tri skupiny faktorov: individuálne, situačné a environmentálne.

Výskum whistleblowingu sa sústreďuje na faktory, ktoré ovplyvňujú rozhodnutie, či jednotlivec oznámi protiprávne konanie alebo pochybenie, ktoré identifikoval v rámci svojej organizácie. Toto rozhodnutie ovplyvňujú tri skupiny faktorov. Prvou sú individuálne faktory, teda osobné charakteristiky jednotlivca. Druhou sú tzv. situačné faktory, ktoré reflektujú kontext a typ identifikovaného pochybenia. Tie sa sústreďujú najmä na charakteristiky organizácie (kultúra a normy) a charakteristiky pochybenia (typ pochybenia a jeho vnímaná závažnosť). Poslednou skupinou sú tzv. environmentálne faktory, ktoré zahŕňajú širšie kultúrne charakteristiky danej krajiny.⁸

6 Peter B. Jubb. 1999. "Whistleblowing: A Restrictive Definition and Interpretation." *Journal of Business Ethics* 21 (1), 78.

7 Terry Morehead Dworkin a Melissa S. Baucus. 1998. "Internal vs. External Whistleblowers: A Comparison of Whistleblowing Processes." *Journal of Business Ethics* 17(12), 1281-1298.

8 Barbara Culiberg a Katarina Katja Mihelič. 2017. "The Evolution of Whistleblowing Studies: A Critical Review and Research Agenda." *Journal of Business Ethics* 146(4), 787-803.

Ucelený výskum
VNÍMANIA
whistleblowingu
verejnou zataľ
neexistuje.

Keďže ucelený výskum vnímania whistleblowingu zo strany širšej spoločnosti zatiaľ neexistuje,⁹ rovnaké delenie faktorov aplikujeme aj na vnímanie whistleblowingu zo strany obyvateľstva. V rámci tu prezentovaného výskumu sa sústreďujeme výlučne na individuálne faktory. Cieľom tohto komentára je zodpovedať otázku, ktoré individuálne faktory majú vplyv na vnímanie whistleblowingu u slovenskej populácie a ktoré naopak nemajú.

Metodológia

Vnímanie whistleblowingu
sme analyzovali
lineárnou regresnou
analýzou.

Dáta boli zbierané prieskumnou agentúrou Focus v rámci reprezentatívneho prieskumu Omnibus, ktorý bol realizovaný na vzorke 1017 respondentov v období od 19. 1. do 26. 1. 2022. Vnímanie whistleblowingu bolo analyzované pomocou lineárnej regresnej analýzy¹⁰, v rámci ktorej závislou premennou bol názor na whistleblowera a nezávislými premennými pohlavie, vek, národnosť, vzdelanie, výška príjmu, zamestnanie, veľkosť sídla, politická sebaidentifikácia a frekvencia používania internetu. Detailný prehľad je v Tabuľke 1:

Závislá premenná	Typ premennej	Hodnoty
Hodnotenie WB	ordinálna	4 hodnoty, «veľmi pozitívny» po «veľmi negatívny»
Nezávislé premenné		
Pohlavie	kategorická	2 kategórie, referenčná kategória je «muž»
Vek	ordinálna	6 hodnôt, od «18 – 24» po «65 a viac»
Národnosť	kategorická	3 kategórie, referenčná kategória je «slovenská»
Vzdelanie	ordinálna	4 hodnoty, od «základné» po «vysokoškolské»
Príjem	ordinálna	5 hodnôt, od «do 800 Eur» do «2001 Eur a viac»
Zamestnanie	kategorická	6 kategórii, referenčná kategória je «mimo ekonomickej aktivity»
Sídlo	ordinálna	8 hodnôt, od «menej ako 1000» po «viac ako 100 000»
Sebaidentifikácia	kategorická	3 kategórie, referenčná kategória je «ľavičiar»
Internet	ordinálna	6 hodnôt, od «denne» po «vôbec»

Tabuľka 1: Prehľad premenných

Vnímajú whistleblowing
pozitívnejšie ľudia
s vyšším vzdelaním,
príjmom a z väčších
sídiel?

Model vychádzal z predpokladov, že individuálne faktory budú mať aspoň nejaký efekt na vnímanie whistleblowingu a že pozitívnejšie vnímanie bude najmä u respondentov s vyšším vzdelaním, príjmom a z väčších sídiel.

9 Thomas Olesen. 2021. "Ambivalence, Political Consensus and Conditionality: Support for Whistleblowing among Danish Employees." *Scandinavian Political Studies* 44(1), 68.

10 Lineárna regresná analýza bola zvolená z dôvodu, že vzdialenosť medzi jednotlivými hodnotami v rámci závislej premennej sa dá považovať za rovnakú. Na overenie správnosti sme vytvorili aj model ordinálnej logistickej regresie, v rámci ktorého vychádzal najväčší efekt u rovnakých nezávislých premenných. Pred uskutočnením lineárnej regresie sme taktiež testovali asumpcie (normalita a hetero/homoskedasticita) pre regresnú analýzu.

Výsledky analýzy

58% Slovákov
a Sloveniek by malo
pozitívny názor na svojho
kolegu whistleblowera.

Na základe prieskumu verejnej mienky sa dá konštatovať, že na Slovensku prevláda pozitívny názor na whistleblowerov.

Po predstavení hypotetickej situácie¹¹ až 58,1 percenta ľudí uviedlo, že by na oznamovateľa korupcie malo pozitívny názor. Veľmi negatívny názor deklarovalo len 5,7 percenta respondentov. Relatívne vysoké pozitívne hodnoty vnímania oznamovateľov sú v súlade s výsledkami podobných prieskumov aj v iných krajinách.¹² Detailnejší prehľad je v Grafe 1.

Graf 1: Názor na whistleblowerov

Zdroj: Vlastné spracovanie

Názor ovplyvňujú
pozitívne príjem
a politická
sebaidentifikácia ako
centrista.

K najsilnejším prediktorom pozitívneho vnímania whistleblowerov patrí príjem (so zvyšujúcim sa príjmom sa zvyšuje aj pozitívne vnímanie oznamovateľov) a politická sebaidentifikácia ako centristu, v porovnaní s referenčnou kategóriou ľavičiar.

Príjem bol v prieskume meraný ako príjem domácnosti. Vyšší príjem môže vysvetľovať pozitívnejšie vnímanie z dôvodu, že lepšie finančné zabezpečenie vytvára ekonomickú stabilitu a aj z toho dôvodu sa takíto ľudia v pracovných vzťahoch necítia až takí ohrození.¹³ Tým pádom aj samotný whistleblowing je vnímaný ako pozitívny fenomén. Druhým prediktorom je politický centrismus. Tu je možným vysvetlením, že u politicky umiernenějších ľudí nehrá pri posudzovaní whistleblowerov žiadnu rolu politika a možné politické motívy aktu uskutočnenia oznámenia. Toto vysvetlenie by si však žiadalo ďalšie kvalitatívne preskúmanie.

Naopak názor
ovplyvňujú negatívne
menej časté používanie
internetu a maďarská
národnosť.

Na druhej strane, medzi štatisticky významné prediktory negatívnejšieho vnímania oznamovateľov patrí menej časté používanie internetu a maďarská národnosť.

11 Celé znenie otázky ohľadom názoru na whistleblowera bolo: „Whistleblower je zamestnanec, ktorý ohlási nejakú nezákonnú činnosť (podvody alebo korupciu) svojich kolegov alebo nadriadených. Nezáleží pritom, či to ohlási špeciálnemu oddeleniu zamestnávateľa, alebo polícii či médiám. Predstavte si, že by váš kolega oznámil korupčné správanie alebo podvody iného kolegu či nadriadeného. Aký by ste mali na neho názor?“

12 Napr. Olesen 2021 alebo Transparency International Ireland. 2017. Speak Up Report. Dostupné na: <https://transparency.ie/resources/whistleblowing/speak-report-2017>

13 Existujúci výskum identifikoval príjem ako jeden z konzistentných faktorov ovplyvňujúcich ochotu urobiť oznámenie. Ďalším z konzistentných faktorov bolo aj vzdelanie, ktoré sa v našom modeli ako významný faktor nepotvrdilo. Viac v Abhijeet K. Vadera, Ruth V. Aguilera a Brianna B. Caza. 2009. „Making Sense of Whistle-Blowing's Antecedents: Learning from Research on Identity and Ethics Programs.“ *Business Ethics Quarterly* 19(4), 553-586.

Používanie internetu má pomerne slabý efekt, ale napriek tomu sa dá konštatovať, že s klesajúcou frekvenciou jeho využívania sa názor na whistleblowera zhoršuje. Využívanie internetu so sebou prinieslo vyššie nároky obyvateľov na transparentnosť¹⁴ a u častejších užívateľov preto mohlo priniesť aj pozitívnejšie vnímanie oznamovateľov. Táto hypotéza by si avšak rovnako žiadala ďalšie preskúmanie.

Najvýznamnejším prediktorom negatívnejšieho vnímania v našich dátach je maďarská národnosť. Jedným z možných vysvetlení je, že títo členovia etnickej minority sú v menšej miere ochotní oznamovať pochybenia, pretože sa viac obávajú odvetných opatrení¹⁵ a to mohlo ovplyvniť aj celkové hodnotenie whistleblowerov. Alternatívnym vysvetlením tohto vzťahu môže byť aj chyba vzorky, keďže zastúpenie maďarskej menšiny bolo pomerne nižšie (n=95).

Druh zamestnania taktiež nezohráva žiadnu rolu. Na vnímanie nemá vplyv, či je niekto podnikateľ alebo zamestnanec a ani, v akom odvetví pôsobí (manuálna, odborná alebo tvorivá práca). Prehľad celého modelu je nižšie v Tabuľke 2.

Individuálne faktory pri vnímaní nezohrávajú rozhodujúcu rolu.

Hodnotenie Whistleblowingu (4 kategórie, veľmi pozitívny po veľmi negatívny)

Nezávislé premenné	Odhadovaný efekt	Štandardná chyba	T hodnota	p hodnota
(Priesečník)	2,682	0,197	13,586	< 2e - 16 ***
Pohlavie - žena	0,053	0,059	0,896	0,371
Vek (18-24 rokov - > 65 a viac)	-0,035	0,027	-1,305	0,192
Národnosť - maďarská	0,358	0,103	3,467	0,006 ***
Národnosť - iná	0,157	0,145	1,081	0,280
Vzdelanie (základné - > vysokoškolské)	-0,045	0,040	-1,107	0,269
Príjem (do 800 Eur - > 2 000 Eur a viac)	-0,074	0,028	-2,68	0,0075 **
Zamestnanie - tvorivý pracovník	0,032	0,146	0,221	0,825
Zamestnanie - manuálny pracovník	0,122	0,120	1,017	0,310
Zamestnanie - odborný pracovník	0,009	0,126	0,075	0,940
Zamestnanie - podnikateľ	0,055	0,157	0,353	0,724
Zamestnanie - dôchodca	-0,052	0,151	-0,348	0,728
Sídlo (menej ako 1 000 - > viac ako 100 000)	-0,011	0,012	-0,9	0,369
Sebaidentifikácia - centrista	-0,192	0,074	-2,601	0,0095 **
Sebaidentifikácia - pravičiar	-0,068	0,086	-0,786	0,432
Internet (denne - > vôbec)	0,049	0,022	2,226	0,0263 *
Hodnota spoľahlivosti R	0,081			
Zvyškový súčet odchýlok	0,781			
Stupne voľnosti	716			

Tabuľka 2: Výsledky regresnej analýzy

Zdroj: Vlastné spracovanie

14 Helen Margetts. 2011. "The Internet and Transparency." The Political Quarterly 82(4), 518-521.

15 Existujúci výskum naznačuje, že členovia etnických a rasových minorít sú menej ochotní oznamovať pochybenia, pretože v organizáciách, kde pracujú, sú v mocensky nesúmerných vzťahoch v porovnaní so zamestnancami z majoritnej časti spoločnosti. Viac detailov v James Gerard Caillier. 2013. "Do Employees Feel Comfortable Blowing the Whistle When Their Supervisors Practice Transformational Leadership?" International Journal of Public Administration 36(14), 1020-1028.

Vo všeobecnosti sa dá konštatovať, že individuálne faktory nemajú na hodnotenie whistleblowerov až taký veľký vplyv (hodnota spoľahlivosti R nášho modelu je len 0.081), a preto väčšinu variácie závislej premennej musia vysvetľovať iné individuálne alebo skôr situačné faktory.

Záver

Väčšia polovica obyvateľov Slovenska vníma whistleblowerov pozitívne. To je v súlade s relatívne vysokými hodnotami deklarovaného pozitívneho vnímania aj v iných krajinách, napríklad v Írsku¹⁶ a Dánsku.¹⁷

Štatistická analýza individuálnych faktorov a ich vplyvu ukázala, že individuálne socio-ekonomické faktory ani druh zamestnania nemajú na vnímanie oznamovateľov zásadný vplyv. Ako štatisticky signifikantné sa ukázali len príjem a politická sebaidentifikácia ako centrista (tie ovplyvňujú vnímanie pozitívne) a menej časté používanie internetu a maďarská národnosť (tie ovplyvňujú vnímanie negatívne).

Názor na oznamovateľa pravdepodobne ovplyvňujú skôr situačné faktory.

Na hodnotenie whistleblowerov môžu, podobne ako pri rozhodovaní, či nekalú činnosť oznámiť, vplývať skôr situačné faktory. Teda, akým spôsobom si dokážu uvedenú hypotetickú situáciu o whistleblowingu aplikovať na svoje vlastné pracovisko, na rôzne pochybenia, s ktorými sa stretávajú a organizačnú kultúru, v rámci ktorej fungujú. Tieto výsledky preto otvárajú viacero smerov ďalšieho výskumu tejto problematiky. V budúcnosti by mal byť dôraz kladený skôr na situačné faktory, na to, ako jednotlivci vnímajú jednotlivé typy korupcie a porušení a akým spôsobom kultúra jednotlivých organizácií umožňuje, alebo naopak zabraňuje, podaniu oznámení.

ÚOO by nemalo cieľiť komunikáciu na základe socio-ekonomických faktorov.

Z našich výsledkov vyplýva, že pri rozvoji kultúry oznamovania na Slovensku, tzv. „speak-up culture“, nie je potrebné aktivity Úradu na ochranu oznamovateľov špeciálne cieľiť na konkrétne socio-ekonomické skupiny obyvateľstva. Naopak, cielenie by bolo zrejme kontraproduktívne. Zároveň snaha úradu o zlepšovanie nástrojov oznamovania korupcie a pochybení má zmysel vo všetkých typoch organizácií. Pozitívne vnímanie whistleblowingu je možné dosiahnuť rovnako u zamestnancov v priemysle, službách, ale aj v štátnej správe. Výzvou pre najbližšie mesiace môže byť komunikácia a špeciálne cielenie aktivít smerom na maďarskú menšinu za účelom zmeny ich postojov k whistleblowerom.

Prevažuje pozitívne vnímanie whistleblowerov a v budúcnosti môžu zohrať v boji proti korupcii dôležitú úlohu.

Napriek tomu, že na Slovensku stále nie je rozvinutá kultúra oznamovania korupcie, treba konštatovať, že práve whistlebloweri môžu do budúcnosti zohrať kľúčovú úlohu pri ochrane verejného záujmu a sfunkčňovaní procesov zúčtovateľnosti organizácií. Verejná mienka je v súčasnosti skôr na ich strane, keďže viac ako polovica Slovákov a Sloveniek ich vníma pozitívne.

16 Olesen 2021.

17 Transparency International Ireland 2017.

Literatúra

Ashforth, Blake a Vikas Anand. 2003. "The Normalization of Corruption in Organizations." *Research in Organizational Behavior* 25, 1–52.

Caillier, Gerard. 2013. "Do Employees Feel Comfortable Blowing the Whistle When Their Supervisors Practice Transformational Leadership?" *International Journal of Public Administration* 36(14), 1020-1028.

Culiberg, Barbara a Katarina Katja Mihelič. 2017. "The Evolution of Whistleblowing Studies: A Critical Review and Research Agenda." *Journal of Business Ethics* 146(4), 787-803.

Deller, Rose. 2016. "Book Review: The Rise of the Right to Know: Politics and the Culture of Transparency, 1945-1975 by Michael Schudson." Dostupné na: <https://blogs.lse.ac.uk/lseviewofbooks/2016/03/15/book-review-the-rise-of-the-right-to-know-politics-and-the-culture-of-transparency-1945-1975-by-michael-schudson/>.

Dworkin, Terry Morehead a Melissa S. Baucus. 1998. "Internal vs. External Whistleblowers: A Comparison of Whistleblowing Processes." *Journal of Business Ethics* 17(12), 1281-1298.

Grant, Colin. 2002. "Whistle Blowers: Saints of Secular Culture." *Journal of Business Ethics* 39, 391–399.

Jubb, Peter B. 1999. "Whistleblowing: A Restrictive Definition and Interpretation." *Journal of Business Ethics* 21 (1), 77-94.

Mansbach, Abraham. 2009. "Keeping Democracy Vibrant: Whistleblowing as Truth Telling in the Workplace." *Constellations* 16(3), 363-376.

Margetts, Helen. 2011. "The Internet and Transparency." *The Political Quarterly* 82(4), 518-521.

Olesen, Thomas. 2021. "Democracy's Autonomy Dilemma: Whistleblowing and the Politics of Disclosure." *Sociological Theory* 39(4), 245-264.

Olesen, Thomas. 2021. "Ambivalence, Political Consensus and Conditionality: Support for Whistleblowing among Danish Employees." *Scandinavian Political Studies* 44(1), 67-90.

Transparency International Ireland. 2017. *Speak Up Report*. Dostupné na: <https://transparency.ie/resources/whistleblowing/speak-report-2017>.

Vadera, Abhijeet K., Ruth V. Aguilera a Brianna B. Caza. 2009. "Making Sense of Whistle-Blowing's Antecedents: Learning from Research on Identity and Ethics Programs." *Business Ethics Quarterly* 19(4), 553-586.

Úrad na ochranu oznamovateľov
Námestie slobody 29
811 06 Bratislava

ÚOO

ÚRAD NA OCHRANU
OZNAMOVATEĽOV